

ASUR TİCARET KOLONİLERİ ÇAĞI'NDA KANEŞ/NEŞA'DA HİTİTLERİN VARLIĞI VE YOĞUNLUĞU¹

Bilimsel Bir Oluşumun Öyküsü

Sedat ALP

Önce Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Sumeroloji ve Hititoloji kürsülerinin kuruluşu ile ilgili anılarımdan söz etmek istiyorum:

1932 yılında İstanbul'da özel Boğaziçi (eski adı Feyziati) Lisesi'ni bitirmiştım. Bir yandan Mülkiye (günümüzdeki Siyasal Bilgiler Fakültesi) parasız yatılı sınavını kazanmış, diğer yandan da o zamanki İstanbul Darulfununu Tıp Fakültesi'nde parasız yatılı olarak okumak hakkını elde etmişim. Bu arada mezun olduğum Lise Müdürlüğü beni Devlet tarafından açılan Avrupa imtihanlarına "Tarih"ten aday göstermişti. Tarihi çok sevdiğimden bu imtihanı da kazanmam üzerine Mülkiye ve Tıbbiyeden birini seçme zorunluluğundan kurtularak Avrupa'da tarih öğrenimine karar verdim ve Devlet tarafından aynı imtihanı kazanan diğer bazı arkadaşlarımla birlikte Almanya'ya gönderildim.

Berlin Öğrenci Müfettişliği ilkten ikişer ikişer ayırarak Almanca öğrenmek üzere Berlin dışındaki Alman okullarına gönderdi. Almanya'nın tanınmış humanist okullarından Schulpforta'da Almanca öğrenmekteyken Atatürk'ün yakın çalışma arkadaşı Maarif Vekili Reşit Galip Bey'den bir mektup aldım. Aynı mektubu, sanırım benim gibi tarih öğrenimine gönderilen diğer arkadaşlarım da almışlardı.

1. Bu makalenin metnini 15.2.1996 tarihinde İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsünde konferans olarak vermiş bulunuyorum.

Mektupta eski Anadolu uygarlıklarının ölkemiz için önemi üzerinde duruluyor ve öğrenimim boyunca bu uygarlıklara yönelmem tavsiye ediliyordu.

1933 sonbaharında Berlin Üniversitesi'nde Eskiçağ Tarihi ve Arkeoloji tahsiline başladıktan sonra dinlediğim tanınmış tarihçi Fr. Schachermeyr'in bir konferansı beni Hititoloji'ye yöneltti.

Yüzyılımızın başlarında Anadolu'da çivi yazılı Boğazköy arşivleri keşfedilmiş, Hitit dili çözülmüş, bazı Alman bilim adamlarının öncülüğünde Hititoloji adı altında yeni bir bilim dalı kurulmuştu. Genç bir bilim adamı için yeni ufuklar vaadeden Hititoloji dalında öğrenime karar verdim ve izin için öğrenci müfettişimiz Cevat Dursunoğlu'na baş vurdum. Dursunoğlu teklifimi çok iyi karşıladı ve izin için derhal Ankara'ya yazdı. Maarif Vekaleti'nden Hititoloji öğrenimi yapmam için kısa zamanda izin çıktı.

Berlin Üniversitesi'nde büyük Grekum ve büyük Latinum sınavlarını verdikten sonra 1934 yılının sonbaharında Leipzig Üniversitesi'nde dünyada ilk Türk Hititoloji öğrencisi olarak ünlü Hititolog Prof. Johannes Friedrich'in yanında büyük bir hevesle Hititoloji öğrenimine başladım. Aynı zamanda Hititoloji için en gerekli yan disiplin olan Assyrioloji ve Sumeroloji dallarında öğrenimimi sürdürüyordum.

Assyrioloji hocam dünyaca tanınmış ünlü Assyriolog Benno Landsberger idi. O yıllarda Leipzig Üniversitesi Çivi yazısı bilimleri alanında dünyanın en önemli merkezlerinden biri idi. Bu okuldan uluslararası üne sahip W. von Soden, Adam Falkenstein, H.G. Güterbock, Fr. R. Kraus gibi bir sıra değerli bilim adamı yetişmişti. Bu genç bilim adamlarından yalnız Fr. R. Kraus henüz Leipzig'te idi.

Leipzig'te öğrenimimi büyük bir mutluluk içinde sürdürürken 1935 yaz semesterinde hocam Prof. Landsberger yahudi asıllı olduğu için Nazi hükümetince görevinden uzaklaştırıldı.

O sırada Ulus gazetesinden Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin kuruluş hazırlıklarının yapıldığını öğrenmiş bulunuyordum. Derhal öğrenci müfettişimiz Cevat Dursunoğlu'nu aradım ve hocam Prof. Landsberger'in azledildiğini ve onun Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi için düşünülüp düşünülemeyeceğini sordum. Cevat bey konuyu ciddiyetle ele aldı ve Leipzig'e gelerek Prof. Landsberger ile temasa geçti.

Landsberger Ankara'ya gelebilmesi için kurulacak Sumeroloji ve Hititoloji kürsüleri için bir ihtisas kitaplığı satın alınmasını şart koştu ve kısa zaman önce ölen hocası Heinrich Zimmern'in kitaplığını tavsiye etti.

Maarif Vekaleti Landsberger'in teklifini kabul edince Sumeroloji ve Hititoloji kürsüleri için ilk adım atılmış oldu. Landsberger'in Hititoloji Profesörlüğü için 1934 yılında doktorasını yapmış olan eski öğrencisi değerli genç Hititolog H.G. Güterbock'u tavsiye ettiği sanılıyordu.

Kısa zaman önce yayınlanan bir yazısında Güterbock, Berlin'deki Türk öğrencileri tarafından Ankara'da iş için başvurma konusunda cesaretlendirildiğini yazmaktadır². Güterbock bir yandan Berlin Müzelerinde Önasya seksiyonunda çalışıyor, diğer yandan da 1993 yılından beri Boğazköy kazılarına filolog olarak katılıyordu. Kurt Bittel'in en yakın çalışma arkadaşıydı.

Güterbock ile ilk defa Berlin Müzelerinin Önasya seksiyonunda Prof. Landsberger'in bir tavsiye mektubunu getirerek tanışmış, daha sonra aynı yıl Prof. Afet İnan'ın delaletiyle ve Atatürk'ün emriyle arkadaşım Halil Demircioğlu'yla birlikte stajyer öğrenci olarak 1935 yazında katıldığım Boğazköy kazısında kendisini daha yakından tanımak fırsatını bulmuştum.

Aynı kazıda Atatürk'ün yakın arkadaşı Milletvekili ve o zamanki Türk Tarih Kurumu Başkanı Hasan Cemil Çambel'in kızı Halet Çambel de bizimle birlikte stajyer öğrenci olarak bulunuyordu.

2. *Ressurrecting the Hittites, Civilizations of the Ancient Near East*, s. 2771, Jack M. Sasson, Editor in Chief, John Baines, Gary Beckman, Karen S. Rubinson, Associate Editors, Vol. IV, New York 1995.

Landsberger Leipzig'ten Ankara'ya giderken beni de derslerini tercüme etmek üzere asistan olarak yanında götürmek istediye de çalışmalarımı daha çok Hititoloji üzerinde yoğunlaştırmak istediğimden özür diledim ve Almanya'da öğrenimime devam ettim. Landsberger'in Ankara'ya gidişiyile Leipzig Üniversitesinde Assyrioloji Profesörü kalmadığından tekrar Berlin Üniversitesi'ne naklettim. Berlin'de Hititoloji hocalarımdan biri Boğazköy tabletlerinin unutulmaz editörü Prof. Hans Ehelolf ile diğer hocam dahiyane fikirleriyle tanınan Doçent Emil Forrer idi. Assyrioloji ve Sumeroloji hocalarım ise ünlü Assyriolog Bruno Meissner ile tanınmış Sumerolog Adam Falkenstein oldular.

Prof. Landsberger ve Prof. Güterbock ile hemen hemen aynı zamanda Prof. H. Th. Bossert İstanbul Üniversitesi'ne ve Önasya Arkeoloğu Prof. H.H. von der Osten Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne tayin edildiler.

1940 yılında Almanya'da doktoramı yayınladıktan sonra 1941 başlarında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Hititoloji Asistanlığına atandım. Doçentlik tezimi kısa zamanda hazırlayarak aynı yıl Haziran ayında Doçentlik imtihanımı verdim ve Doçent oldum.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde göreve başladığım zaman Ankara'da Sumeroloji ve Hititoloji alanlarında Avrupa ve Amerika Üniversiteleri standartlarında bir bilim çevresinin yaratıldığına tanık oldum. Genç bir öğrenci olarak kaderin sevkiyle Prof. Landsberger'in Ankara'ya gelmesine aracı olduğum için mutluyum.

Prof. Landsberger ve Prof. Güterbock gibi değerli hocaların katkılarıyla ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında dahi beslenen mükemmel bir kitaplık sayesinde Ankara'da değerli bilim adamları yetişti. Sayın Emin Bilgiç bu neslin önde gelen temsilcilerinden biridir.

Çok çeşitli yönleri olan Prof. Landsberger'in en sevdiği konulardan biri, çoğunluğu Kültepe'de bulunan Eski Assur

lehçesinde yazılan tabletler idi. Bu konuda kendisi Türkiye'ye gelmeden önce de çalışmış, yayınlar yapmıştı. O, Julius Lewy ile birlikte Kültepe tabletleri konusunda dünyanın en önde gelen iki otoritesinden biriydi. Emin Bilgiç'e Kültepe tabletleriyle ilgili bir doktora tezi vermesi onun o yıllarda Bilgiç'i ne denli takdir ettiğinin bir ifadesidir.

Koloni çağında Anadolu'nun yerli halkının araştırılması bakımından çok değerli olan bu eser ne yazık ki yalnız özet halinde yayınlanmıştır³.

Emin Bilgiç'in bu eseri basıldığı yıllarda önemli bir atılım olarak değerlendirilmiş ve bilimsel literatürde pek çok kez site edilmiştir. Bu araştırma Kappadokya metinlerinde geçen yerli halka ait has adların ilk sistematik analizini sunmaktadır.

1940'lı ve 1950'li yıllarda Landsberger ve onun Ankara ekolüne göre Koloni Çağı'nda Anadolu'nun yerli halkı Hattililer'den Protoluwililer'den oluşuyordu ve Hititler'e yalnız izler halinde rastlamak mümkündü. Emin Bilgiç'in makalesinden anladığımıza göre Bilgiç, Hititoloji konularında Prof. Güterbock'un da görüşlerinden yararlanmış ve bu suretle Prof. Güterbock da oradaki görüşlere katılmıştı.

Landaberger'in büyük hipotezlerden çok hoşlanan bir kişiliği vardı. Ona göre Protoluwi dili rekonstrüksiyonu yapılması gereken Indoavrupalı olmayan bir dildi (AOr.XVIII, 1950, 1-2, s.341, n.67). Eski Assur lehçesindeki metinlerde yerlilere ait Protoluwi dil elemanlarının Hititçe'de de geçmesi Koloni Çağı'nda Hititler'in Anadolu'da varlığını göstermiyordu. Hocası Landsberger'in bu görüşünün Emin Bilgiç'in doktora tezinde etkisini göstermesi normal sayılabilir.

3. Türkçesi: *Anadolu'nun ilk yazılı kaynaklarındaki Yer Adları ve Yerlerinin Tayini Üzerine İnceleme*, Belleten X/39, 1946, s.381-423. Prof. Güterbock tarafından Almanca'ya çevirilen özet: *Die Ortsnamen der kappadokischen Urkunden im Rahmen der alten Sprachen Anatoliens*, AfO XI, 1945-1951, 51-87.

Aynı dönemde H.Th. Bossert'in Koloni Çağı metinlerinde Hitit şahıs adları bulmak girişimini (Asia kitabının çeşitli yerlerinde) Landsberger metodlu bir çalışmanın ürünü olarak görmüyordu. Ona göre bu çağda bütün halk Hitit "Nesisch" olsa bile Hitit kişi adları bulmak olanaksızdı.

Landsberger'in bu malzemeye Hititologların dikkatini çekmesi ve aynı zamanda Türk Tarih Kurumu'na Kültepe'de kazı yapılması için teklifte bulunması onun önemli hizmetleri arasında yer almaktadır.

1949 yılında Sosyal Sınıf NAM.RA'lar üzerinde yayınladığım bir makalede⁴ NAM.RA'nın Hititçesinin *arnuwala-* olduğunu bulmak mutluluğuna ermiş ve bu sözün *arnu-* "alıp götürmek, göçe zorlamak" ile bir aidiyet eki olan *-ala*'dan oluştuğunu açıklamış ve Hitit metinlerinde geçen *-ala*, *-ili*, *-ula*, ve *-uli* eklerini incelemiş ve bu eklerin Hattice *-al*, *-il* ve *-ul* eklerine Hititçe thema vokali, *-a*, *-i* ve *-u*'nun eklenmesi suretiyle bu eklerin Hititçeleştirildiğini yazmışım. Kültepe metinlerinde bu eklerle türetilmiş yerlilere ait kişi adlarını Hititler'in varlığına ait bir delil olduğunu söylemişim. Aynı zamanda Kültepe metinlerinde geçen kişi adı *Šiwašmi*'nin kesinlikle Hititçe olduğunu ve bu adın Boğazköy'de bulunan Anitta yazıtında Neša kentinin tanrısı olarak kaydedilen *Siusmi* (diğer şekilleri *Šiušummi*, *Šiunašummi*) ile aynı söz olduğunu belirtmiş ve Anitta metninin daha önce iddia edildiği gibi sonradan düzme olmadığını, gerçek olması gerektiğini yazmışım.

H. Otten da benim JKF'te yayınlanan makalemde bir yıl sonra Anitta metninin bazı arkaik öğeleri içerdiğini göz önünde tutarak gerçek olduğunu kabul etmişti⁵. Bu durum karşısında ve Kültepe metinlerinde geçen ve Landsberger'in makalesinde anılan apellatif'lerden *išhiuli* "(ücret) anlaşmaları" (Hititçe *išhia-*

-
4. Türkçesi: *Hititlerde Sosyal Sınıf NAM.RA'lar ve Ideogram'ın Hititçe karşılığı*, Belleten, cilt 13, sayı 50, 1949, s. 245-270. Almancası: *Die Soziale Klasse der NAM.RA-Leute und ihre hethitische Bezeichnung*, JKF I, 1950, s.113-135.
 5. MDOG 83, 1951, s.44.

“bağlamak” verbinden üretilmiştir) ve *işpatalu* “geceleme yeri” (Hititçe *işpant* “gece” sözünden üretilmiştir) gibi sözlerden dolayı Hititler’in Assur Ticaret Kolonileri Çağı’nda varlığını kabul etmekte ve onların bu çağda devlet kuracak güçte olduklarını düşünmekte idi.

Koloni Çağı’nda Anadolu’da Hititler’in varlığı konusundaki görüşlerim üzerine ünlü Fransız Hititoloğu E. Laroche, *Receuil d’onomastique Hittite, 1952, s.116’da şöyle yazmıştı: “Contre l’opinion de B. Landsberger (AOr XVIII.1.341 n.67) S. Alp (JKF I 125) affirme la présence des Nesites en Cappadoce des l’époque des colonies assyriennes. Il a certainement raison; a côté des noms protohittites, louvites ou protolouvites(?), les discussions instituées au chapitre précédent et les nombreux rapprochements possible entre noms Cappadociens et noms hitites (cf. le catalogue et supra) suffisents a établir l’existence de Hittites a Kanés”.*

E. Laroche “protolouvites” sözünün önüne bir soru işareti koymuştu.

1952 yılında çıkan bir yazımda⁶, Karum çağında Hititler’in Kızılırmak bölgesinde varlığı konusundaki görüşlerimi daha sağlam temellere oturtmaya çalıştım. Orada *arauwa-* “hür” *aššu-* “iyi”, *haštali-* “kahraman”, *ilalia-* “istemek”, *ištalkia-* “düzeltmek”, *luli-* “pınar, kaynak”, *šiw-* ya da *šiwana-* “tanrı” (Hititçe *šiu-* ya da *šiu-* “tanrı”), *šuppi-* “temiz” gibi Hititçe sözlerin bir sıra has adlardan çıkarılabileceğini söyledim.

Aynı yazıda Kapadokya metinlerinde geçen yer adı *Šupilulia* (Hititçe *šupi-* “temiz” ve *luli-* “pınar”) - bu sözden daha sonraları Hitit kral adı *Šuppiluliuma* türetilmiştir - Hititler’in Kārum Çağı’nda yer adlarında kendi dillerinde sözler kullanabilecek bir çoğunluğa erişmiş olmaları gerektiğini göstermiş olması bakımından önemli olduğunu belirtmişim.

6. Türkçesi: *Hititler Hakkında Yeni Bir Kitap Münasebetiyle*, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi X, 1952 s. 241-248. İngilizcesi: *On the Occasion of a new book, concerning the Hitites*, aynı yerde s. 249-256.

Orada ihtiyatı elden bırakmamış ve Koloni Çağı'nda Hattililer'in, Hititler'in, Luwililer'in hisselerinin derecesini bulmanın ancak ilerdeki araştırmalar neticesinde mümkün olabileceğini yazmıştım. Yine o makalede kişi adı *Šiwašmi*'de bulunan pronominal eleman *-šmi*'nin Hititçe'nin Karum Çağı'nda Kanes'te konuşulan bir dil olduğunu gösterdiğini yazmıştım.

Emin Bilgiç de 1953 yılında yerli apellatifler üzerinde yayınladığı kitabında⁷ Kültepe'de bulunan Eski Assur belgelerinde Hititler'in varlığını kabul etmiştir. Bilgiç bu kitabında eskiden bilinenlere ek olarak Hititçe'den izah edilebilen yeni apellatifler göstermektedir: *hulukannum* (krş. Hititçe *hulukanni-*, bir tür binek arabası), *kupursinnum* (krş. Hititçe *kurupšinni*, düşük kaliteli altın), *kuršannum* "tulum" (krş. Hititçe ^{KUŠ}*kurša-* "tulum") *šašannum* (krş. Hititçe *šašanna* "lamba", Hititçe *šeš-* "uyumak" verbinden türetilmiştir), *upatinnum* (krş. Hititçe *upati* "timar").

Landsberger'in Hititler'in Karum Çağı'nda henüz Anadolu'da var olmadıkları yolundaki görüşü büyük ölçüde Anitta yazıtının sonradan düzenlenmiş olduğu inancına dayanıyordu.

1954 yılında yayınladığı "*Assyrische Königsliste' und 'Dunkles Zeitalter'*" başlıklı makalede⁸, Landsberger'in daha önce savunduğu Protoluwi hipotezini bıraktığı ve onun yerine bir *-aḫšu* dili ile bir *-muwa* dili kabul ettiği anlaşılıyor. s. 121 n.259'da Landsberger Protoluwi hipotezinde yanıldığını kabul ediyor ve şöyle diyor: "*Çoktan beri ispatlanmış olan -šar ile -šiva'nın Indogermen etimolojileri Bilgiç'i ya da beni üzerinde durduğumuz dilin bir Indogermen dili olmadığı görüşümüzde uyarmalıydı.*"

Landsberger benim makaleme karşı da görüşünü bildirmekte ve kişi adı *Šiwašmi*'nin Hititçe olduğunun inkar edilemeyeceğini

7. Türkçesi: *Kapadokya Metinlerinde Geçen Yerli Appellativler ve Bunların Eski Anadolu Dilleri İçerisindeki Yeri*, Ankara 1953. Almancası: *Die einheimischen Appellative der Kappadokischen Texte und ihre Bedeutung für die Anatolischen Sprachen*, Ankara 1954.

8. *JCS* 8, 1954, s.31-73, 106-133.

yazmakta ve benim her ne pahasına olursa olsun Hititler'i bulmaya çalışmadığının takdir edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu arada kişi adı *Tarḫuala*'daki tanrı adı *Tarḫu*'nun Hititlerce bilinmediğini yazarak yanılığa düşmektedir. Aynı yıl yayınladığım "*The n (n)-formations in the Hittite Language*" başlıklı makalemde Belleten XVII, sayı 72 n. 39'da Fırtına Tanrısı'nın Hititçe okunuşunun *Tarḫu*, *Tarḫuna* ya da *Tarḫunt* olduğunu belirtmiştim. Maşat metinlerinde sıkça geçen yazıcı adı *Tarḫunmiya* da Fırtına Tanrısı'nın Hititçe adının *Tarḫun* olduğunu açıkça göstermektedir. Bu kişinin adının ideografik yazılışı yine Maşat metinlerinde *U-miya*'dır. Maşat metinlerinde geçen *Tarḫunpiḫanu* da Boğazköy metinlerinde ^D*U-piḫanu* olarak geçmektedir.

Landsberger'e karşı Hititoloji'nin çok şeyler borçlu olduğu A. Goetze,⁹ Kaneş'te halkın çoğunluğunun konuştuğu dile "Kaneshite" ("Kaneşçe") diyordu. "Kaneshite" adı altında Goetze Indoavrupalı olan, ancak Hititçe olmayan bir dil düşünüyordu.

Bunlara karşı E. Forrer daha 1922 yılında ZDMG, s. 198'de doğrusunu bulmuştu. O, "Kaneşçe" altında bizim Hititçe dediğimiz dili anlıyordu. 1930'lu yıllarda Forrer Berlin Üniversitesi'nde "Kanisch" ("Kaneşçe") okutuyordu. Aynı dile diğer Hititologlar "Hititçe" diyorlardı. Şimdiye kadar Anadolu'da bulunan Eski Assurca malzemenin kazanılan Hititçe sözleri bir araya getirmek faydalı olacaktır:

apizi- "arkadaki"

arauwa- "hür"

arzana- "konuk evi, barınak"

ašu- "iyi"

ḫalki- "ekin, buğday"

ḫaštali- "kahraman"

ḫaššu- "kral"

9. Language 27, 264-277.

ḥaššušar “kraliçe”

ḥatala- “topuz” (*ḥat-* “vurmak” verbinden türetilmiştir)

ḥišta- “kemik” (Hititçe *ḥaštai-* “kemik”)

ḥulukanni-, “bir tür araba, fayton?” (Eski Assurca metinlerde *ḥulukannum*)

ilalia- “istemek arzulamak”

išhiuli “(ücret)anlaşmaları” (Hititçe *išhia-* “bağlamak” verbinden türetilmiştir, *išhiul* “antlaşma”)

išpatalu “geceleme yeri” (Hititçe *išpant* “gece” sözüden türetilmiştir)

ištalkia- “düzeltmek”

kunna- “sağ”

kurupšini (altın kalitesi) (Eski Asurca’da *kupuršinnum*)

luli- “pınar, havuz”

naki- “ağır, güç”

nika- “kızkardeş”

niva- “yeni”

parkui- “temiz”

šara “yukarı”

šarni(n)k- “yerine koymak”

šašanna- “lamba” (*šeš-* “uyumak” verbinden türetilmiştir. Eski Assurca’da *šašannum*)

šiwā- ya da *šiwana-* “tanrı”

šuppi- “temiz”

Tarḥu “Fırtına Tanrısı”

tarkummai- “bildirmek” (krş. Eski Assurca *targumannum*)

udne- “ülke”

upati- “timar” (krş. Eski Assurca *upatinnum*)

Hititçe olan bu sözlere birkaç tane daha ekleyebiliriz:

šittar “güneş kursu”. Bu söz kişi adı *Šittaraman*’dan kazanılabilir. *Šittar*’ın anlamı müteveffa hocam H. Ehelolf tarafından bulunmuş ve F. Sommer tarafından ondan kalan araştırmalar arasında yayınlanmıştır: *ZA NF XII 1939, 7-52.*

Kanes kralı *Warsama*'nın adı da iyi bir Hititçe sözdür. Bu söz Hititçe *warš-* “biçmek, düzeltmek” verbinden *-ama* ekiyle üretilmiştir. Eskiden *warsama* için “saman” tercümesi teklif edilmişti. Maşat metinlerinden *tukanzi* ya da *tukzi* sözünün “saman” anlamına geldiğini saptamış bulunuyorum.¹⁰

K. Balkan'ın 1964 yılında Paris'e gönderilen sergi münasebetiyle hazırlanan broşür L'art Au Pays des Hittites'deki s. 43'te bildirdiği Karum II'ye ait kişi adı *Watarmi* ilk kısmında Hititçe *watar* “su” sözünü içermektedir.

Eski Assurca malzeme arasındaki Hititçe sözlere Hititçe bayram ritüellerinde sıkça geçen ve birer bira türünü ifade eden *marnuan* ile *tawal* gibi içkiler de katılmalıdır. Bu sözler Kapadokya metinlerinde *marnu'atum* ve *tabalatum* olarak geçmektedir¹¹.

Eski Anadolu halkına ait çok değerli bilgiler verilebilecek olan şimdiye kadar yayınlanmamış tabletlerdeki kişi adlarını bir an önce yayınlanmaları vazgeçemeyeceğimiz bir isteğimizdir¹².

1958 yılında Güterbock¹³ eskiden E. Forrer tarafından ortaya atılan¹⁴, fakat diğer Hititologlar tarafından benimsenmeyen Kaneş ile Neşa'nın aynı kent olduğuna dair tezi yeniden ele aldı.

Güterbock'un makalesinin başlığı şöyle idi: *Kaneş and Neşa: Two forms of one Anatolian name?* Güterbock'un iki sözün aynı kentin adının değişik şekilleri olabileceğine dair nedenleri şöyle idi:

10. *Hethitische Briefe aus Maşat-Höyüt*, Ankara 1991, s. 312 f.

11. E. von Schuler, *lisan mithurti*, Fs. W. Fr. von Soden, Neukirchen-Vluyn, 1969, s. 317-322. Krş. aynı zamanda H.G. Güterbock-H.A. Hoffner, *The Hittite Dictionary Vol. 3/2*, 1983, s. 193 v.d.

12. Kapadokya metinlerinde geçen kişi adları üzerinde en yeni toplu eser: Jan Gerrit Derksen, *Old Assyrian Personal Names*, Leiden 1994. Yayınlanmamıştır. Eseri Prof. Dr. Cahit Günbatı sayesinde gözden geçirebildim.

13. *Eretz-Israel V* 46-50.

14. *Glotta XXVI*, 1938, s. 190 not 1.

Kaneş'te Pithana ve Anitta hüküm sürdükleri halde Boğazköy'de bulunan Anitta metninde Kaneş'ten söz edilmemektedir. Üzerinde "Kral Anitta'nın Sarayı" ibaresi bulunan bir "kama" Kültepe höyüğünde bulunmuştur.

Kaneş ile Neşa aynı kent oldukları taktirde Kaneş'in Anitta'nın tarihi metninde anılmaması anlaşılabilir.

Hittoloji'nin başlangıcında E. Forrer, Kaneş şarkıcısının kültlerinde şarkı söylediği tanrıların Hititçe denilen dile ait olduklarını saptadı. Bu nedenle Forrer bu dil için "Kanisisch" ("Kaneşçe") deyimini kullanıyordu.

Bir yandan Boğazköy metinlerinde Hitit diline Neşa kentine ilişkiyi gösteren *naşili*, *nişili* ya da *neşumnili* "Neşaca" denmesi, diğer yandan aynı dile ait tanrı adlarının Kaneş şarkıcısı ile ilişki halinde olması ile ortaya çıkan çelişki eğer Kaneş ile Neşa aynı kent olursa ortadan kalkabilirdi.

Burada Güterbock, Landsberger'in Protoluwi hipotezini bir yana bırakmakta ve koloni çağında yerli Anadolu halkına ait has adların ilerleyen analizlerinin bir sıra Nesit elemanı ve ortak sözleri ortaya koyduğunu ve Hititçe ya da onun arkaik bir formunun Kaneş'te konuşulduğunu yazmaktadır.

Güterbock'a göre Neşaca'nın Kaneş'te konuşulması Kaneş ile Neşa'nın aynı kent olduğunu göstermese de durumu daha kolay açıklayabilir.

Güterbock, teklifini ihtiyatlı bir biçimde yazmakta ve s. 46'da şöyle demektedir: "*I am well aware of the fact that it is not conclusive; the evidence may, and will be interpreted differently. Nevertheless, I feel that the possibility of Neşa being Kaneş is strong enough that it should be taken into consideration*".

Sözlerinin ağırlığı olan Hititologların büyük çoğunluğu Güterbock'un teklifini kabul etmediler. Örneğin A. Goetze, şöyle yazdı: "*The argument of H.G. Güterbock, Eretz-Israel 5 (1958) 46,*

who renewing a thesis of E. Forrer, -proposes to equate Kaneš with Neša and thereby to avoid the difficulty that the singer of Kaniš speaks nešili remains unconvincing to me."¹⁵

Paul Garelli de Kaneš ile Neša'nın aynı kent olduğunu kabul etmemektedir¹⁶. Garelli, Kappadokya metinlerinde kendisinden önce yapılan çalışmaları site etme gereği duymadan birçok Hititçe kişi adı buluyor.

Kişi olarak ben, Forrer'in ve Güterbock'un tezini unutulmuş olan ve dikkate alınmayan diğer önemli bir delille destekleyen tek Hititolog idim. Belleten XXVII sayı 107, 1963, s.367-376'da yayınladığım makale şu başlığı taşıyordu: "*Kaniš=Aniša=Niša, Erken Hitit Çağının Bir Başkenti*".

Tesadüfen okuduğum Stefan Prezeworski'nin bir makalesinde¹⁷ Hrozný Kültepe'yi Kaneš ile idantifiye ederken Franz Cumont'nun Kültepe'nin Anisa olduğunu söylediğini yazıyordu.

Cumont'nun *Revue des Études Anciennes* 34 (1932) s. 135-138'de yayınlanan makalesi şu başlığı taşıyordu: "*À propos d'un décret d'Anisa en Cappadoce*". Cumont tarafından incelenen bir bronz tablet üzerindeki Grekçe yazıt Berlin Müzesi tarafından satın alınmış ve 1880 yılında Curtius tarafından yayınlanmıştı. Curtius yazıtın nereden geldiğini bilmiyordu. Cumont'un Mortmann'a dayanan araştırmalarına göre yazıt Kültepe'de bulunmuştu ve Mortmann yazıtı İstanbul'a geldiği sırada bir antikacı dükkanında görmüş ve kopya etmişti.

Cumont Hrozný ile de temasa geçmiş ve ondan Kültepe'nin Yunan ve Roma Çağı'nda da iskan edildiğini öğrenmişti.

Cumont ilk kez Kaneš'in Yunan ve Roma Çağı'ndaki Anisa ile aynı kent olduğunu bulmuştu.

15. RHA 18, Fasc. 66-67, s. 51 not 7.

16. *Les Assyriens en Cappadoce*, 1963, s. 66, 73.

17. RHA V, Fasc. 35, 1939, s. 87 v.d.

Boğazköy metinlerinde Anisa'yı Aniša olarak tekrar bulabildim ve Kaneš ile Neša arasında bir köprü kurabildim.

Kaneš ile Nesa'nın aynı kent olduğunu kesinlikle savundum.

Benim açıklamalarım da Hititologların çoğunu inandırmaya yetmedi. Onlar bu konuda suskun kalmayı tercih ettiler.

Buna karşılık Kurt Bittel bana yazdığı 30 Kasım 1963 tarihli mektubunda araştırmalarım sayesinde eski bir problemin çözülmesinin herhalde başarılı olduğunu yazmaktadır. O benim kullanamadığım bazı kayıtları bana göndermek lütfunda da bulunmuştu.

Bayan Hildegard Lewy, araştırmamın yayınlanmasından kısa bir süre sonra Neša üzerinde bir makale yayınladı¹⁸ ve Kaneš ile Neša eşitliğinin Eski Asur metinlerine göre dayanaktan yoksun olduğunu yazdı.

E. Laroche da Kaneš ile Neša'nın eşitliğinin muhtemel olmadığını belirtti¹⁹.

Eğer 1970 yılında Boğazköy'de Kaneš Kraliçesi hakkında masal tipinde bir tablet bulunmasaydı, buluşumuzun meslektaşlarımız tarafından kabul edilmesini daha uzun yıllar bekleyebilirdik. H. Otten bu tableti daha önce bulunan iki fragman ile birlikte işledi ve *Eine althethitische Erzählung um die Stadt Zalpa*, başlığı altında yayınladı²⁰. Bu metinden Kaneš kraliçesinin Neša'da oturduğu ve Kaneš'in Neša ile aynı kent olduğu açıkça meydana çıkıyor.

Bu buluşun sonucu olarak da Neşaca ile Kaneşce'nin Belleten'deki makelemde s. 376'da belirttiğim gibi aynı dil olduğu kesinlik kazanıyor²¹.

18. JCS 17, 1963, s.103-104.

19. BiOr. 23, 1966, s.60 vd.

20. StBoT 17, Wiesbaden 1973.

Araştırmalarımda doğru yolu seçtiğimi görmek beni mutlu etmişti.

Şimdi Kaneş/Neşa'nın hangi katı ya da katları Neşa dili ile ilgilidir.

Kültepe höyüğünde uzun yıllardan beri kazılmasına rağmen hiçbir Hitit hiyeroglif mührünün -ne Eski Hitit ne Orta Hitit ne de İmparatorluk Çağına ait- bulunmaması eskiden beri dikkatimi çekmişti. Bu hususa, Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri, Ankara 1972, s. 174 vd.'da işaret etmiştim. Bilindiği gibi mühürler tarihleme konusunda seramik buluntularından daha güvenilir bir dayanak sunmaktadırlar.

Hafirler çeşitli yerlerde Kültepe höyüğünde İmparatorluk Çağı'na ait bir yapıdan söz etmişlerdi.

Edindiğim izlenimlere göre Kaneş/Neşa'da Eski ve Orta Hitit Çağları ile İmparatorluk Çağı'nda yerleşim yoktu. Boğazköy metinlerinde geçen Kaneş ya da Neşa ile ilgili metin yerlerinin gözden geçirilmesi de bu gözlemi doğrulamaktadır. M. Forlanini de bana sunulan armağan kitaptaki makalesinde Kaneş/Neşa ile ilgili kaynakları benzer bir biçimde değerlendirmektedir²².

Kısa zaman önce Kültepe höyüğündeki saraylar ve tapınaklar üzerinde yeni bir kitap hazırlayan Prof. T. Özgüç'ün bu eserine göre -kitabı özel bir vesile ile görmüş bulunuyorum- üzerinde "kralın, Anita'nın sarayı" ibaresi bulunan mızrak ucunun bulunduğu yapının üstünde başka Hitit yapı katlarının bulunmadığı sonucu çıkarılabilir. Prof. Nimet Özgüç de özel bir sohbetimizde bu görüşü doğrulamıştı.

21. Konumuz üzerinde krş. aynı zamanda J. Tischler, *Die Kappadokischen Texte als älteste Quelle indogermanischen Sprachgutes*, Atti Del II Congresso Internazionale Di Hittitologia, Pavia 1993, Stud. Med. 9, 1995, s. 359-368. Bu yazının benim araştırmalarımı gözden kaçırdığı anlaşılıyor. Kendisi H.G. Güterbock'un Eretz-Israel V 46-50'de çıkan yazısını da site etmiyor.

22. *Hittite and other Anatolian and Near Eastern Studies in honour of Sedat Alp*, Ankara, 1992, s. 171 v.d.

T. Özgüç bu kitabında höyüğün tabakaları ile Kārum'un tabakaları arasında bir karşılaştırma tabelası hazırlamıştır. Bunu şükranla karşılıyoruz. Kendisi Kārum Çağı'ndan sonra höyükte altı tabaka kabul etmektedir. T. Özgüç'e göre höyüğün altıncı tabakası ile aşağı kentteki Ia tabakası çağdaştır. Höyüğün üzerindeki altı tabakanın bir tabaka hafriyatı ile saptandığı izlenimini edinemedim. Eğer yanılmıyorsam bu altı tabaka nazari olarak hesap edilmiştir.

Gözlemlerime göre Boğazköy metinlerinde kaydedilen Neša kentinin dili Kaneş/Neša'da yalnız Kārum Çağı'nda konuşulan dildir. Şimdiye kadar yayımlanan Kārum Çağı'na ait kişi adlarına göre Neşaca (Yani Hititçe) hem Kārum Ib hem de Kārum II Çağı'nda konuşulmuştur.

Belleten'deki makelemede s. 376'da belirttiğim gibi Kaneş/Neša'da Kārum Çağı'nda çoğunluğun dili Hititçe idi. Hattice kişi adları sıkça geçmiyor. Hatti dili herhalde Karum Çağında da oldukça gerilemişti. Luwice ve Palaca kişi adlarını Hititçe kişi adlarından ayırmak kolayca mümkün değildir.

Tanınmış Assyriolog Dietrich Otto Edzard Kappadokya metinlerinde yerliler için kullanılan *nuwa'um* sözünün *nu* ve Nispe teşkili *-aum*'dan oluştuğunu yazdı²³. Ona göre ilk eleman *nu* Hititçe'de sıkça görülen cümle başlatan *nu'*dır. Edzard'a göre *nuwa'um*'un anlamı *Nu'ce*'den yani Hititçe'den başka bir şey değildir. M. Trolle Larsen'e göre de *nuwa'um* doğayı taklit eden onomatopoetik bir sözdür.

Luvililerin Karum Çağında Kappadokya'da varlığını kabul eden O. Carruba kendisi tarafından açıklanan dil bilimi kurallarına göre *nuwa'um*'un aslında **luwa'um*'dan geldiğini ve **luwa'um*'un "Luwili" olarak çevirilmesi gerektiğini yazmaktadır.²⁴ Benim görüşüme göre *nuwa'um* Kārum Çağında yerli halkın çoğunluğu için kullanılmıştır. Carruba'ya göre *nuwa'um*'un yerli halkın

23. *Fs. T. Özgüç*, 1989, s. 107 v.d.

24. *Luwier in Kappadokien, La circulation des biens, des personnes et des idées dans le Proche-Orient*, 38e RAI, 1992, s.251-257.

tamamı için kullanıldığı kesin değildir. Ona göre de Luvililer ile yakın akraba olan Hititler yerli halkın çoğunluğunu oluşturmakta idiler. Bundan 45 yıl önce yazdığım makalemde Kārum Çağında Luvililerin ve Palaların varlığını kabul etmişim (krş. s. ...) Carruba tarafından verilen oldukça zayıf Luvice material yanında benim sunduğum Kārum Çağındaki Hititçe malzeme çok ağır basmaktadır. Hititlerin Kārum Çağında konuşulan dillerine “Neşaca” demeleri karşısında Assurluların aynı dili konuşan insanlara “Luvili” diyebileceklerini düşünemiyorum²⁵.

Eğer Edzard’ın tahmini doğruysa o zaman benim Kaneş’te Kārum çağındaki çoğunluğun Hititler’den oluştuğu yolundaki tezim tekrar doğrulanmış olacaktır.

Günümüzde hala Karum Çağı’nın Hitit öncesi çağ olduğunu yazan bilim adamlarının bulunduğunu söylemeliyim.

Belleten’deki makelemde s. 376’da açıkca belirttiğim gibi Assur Ticaret Kolonileri Çağı Erken Hitit Çağı’dır. Arkeolojik buluntular da bunu en iyi biçimde desteklemektedir.

Kültepe höyüğü Kārum Çağı’nda Warşama’nın ya da Anitta’nın sarayından başka, Anitta’nın yazıtına göre tapınaklarla dolu idi. Orada yerli halkın özel evleri için yer yoktu. yerli halkın evleri höyük dışında aranmalı ve bulunmalıdır. Höyük dışında Kārum’un sınırları da saptanmalıdır.

Önceki yıllarda Devlet Su İşleri tarafından Karum dışında tesadüfen bulunan muhteşem şehir suru araştırılmalı ve Hititler’in eski bir başkenti olan Kaneş/Neşa bütün büyüklüğü ve haşmetiyle meydana çıkarılmalıdır.

25. Krş. J. Börker-Klahn, Atti Del II Congresso Internazionale Di Hittitologia s. 46 not 51.